

Xodos en temps islàmic

Sergi Selma Castell

Situació de partida

ENDINSAR-SE EN AQUELLS segles remots en què les tropes del món islàmic començaren la conquesta de la Península Ibèrica, passant a nomenar-la des de llavors al-Andalus, resulta sempre una tasca difícil per als historiadors. Es tracta d'un període de la nostra història sobre el qual es disposa de poques fonts escrites, mentre que les fonts materials –aquelles que relacionem amb les troballes arqueològiques i l'existència de restes d'edificacions antigues– acostumen a ser també escasses i esporàdiques.

Si a estes mancances afegim la intenció de parlar d'un indret força allunyat de les principals vies de comunicació i dels espais de poder més significatius de l'època, com ara el terme de Xodos, la dificultat s'incrementa. En qualsevol cas, això no ha de ser una excusa i, per tant, la nostra intenció ací serà la de replegar i valorar aquelles dades que tenim, amb l'objectiu de donar-los unes pinzellades sobre el període islàmic a Xodos i el llegat històric que esta presència generà.

Xodos fou un emplaçament extrem del terme castral de l'Alcalatén, fronterer amb el de Culla, i és així com apareix en les primeres referències escrites que tenim del segle XIII. L'any 1251, quan Guillem d'Anglesola, senyor de la tinença de Culla dona a poblar el lloc de Vistabella a varies famílies, es delimita el terme de forma explícita i, pel que fa a la part que ens afecta, diu que del pic del Penyagolosa va fins a Marinet i d'ací fins el camí que duu a Xodos i d'allí fins al capdamunt del coll de la Foia d'Ories.

Xodos no apareix en les fonts escrites àrabs, però, per contra, disposa d'un dels jaciments arqueològics més significatius i, alhora, representatius dels primers segles d'ocupació islàmica a l'antic *xarq al-Andalus* –nom amb el qual s'identifica la part oriental de la península on s'emmarcaven les terres valencianes–, que coneixem amb el nom de Mont Marinet.

Marinet és un emplaçament singular a la comarca, però alhora també permet establir relacions molt estretes amb d'altres jaciments de l'entorn proper i llunyà amb característiques semblants. Una circumstància que ressalta encara més el caràcter explicatiu de l'establiment en un moment tan poc documentat de la nostra història.

Com evolucionà l'ocupació del lloc

Però anem a pams. Després de la conquesta islàmica del segle VIII trobem un fenomen prou documentat a les nostres comarques com és la tornada a les altures. És a dir, hi ha grups de població que, ja siga com a reacció davant la conquesta o com una forma inicial d'organització del territori, decideixen tornar a ocupar emplaçaments d'altura, situats en turons elevats. Es tracta de llocs on es poden construir grans recintes fortificats, que aprofiten en part les defenses naturals que ofereix l'indret, i disposen d'extenses zones ocupades per cases que, en ocasions, presenten trets d'una certa estructura urbana. No és estrany tampoc observar que, sovint, estos emplaçaments ja havien estat ocupats en èpoques preterites, assentant-se així sobre antics poblats ibèrics o de l'època del bronze. Marinet no serà una excepció i juntament amb Mollet (al terme de Moró) representen un dels models més nítids i paradigmàtics d'este tipus d'establiment.

Malgrat l'envergadura d'estos jaciments, amb construccions defensives i domèstiques molt desenvolupades, el temps que durà la seua ocupació fou relativament curt. Els materials arqueològics ens donen un marc cronològic que es mou entre els segles VIII i IX.

Marinet, que està situat a 1.466 metres d'altura, sobre una àmplia superfície rocosa inclinada, presenta un doble espai d'ocupació separat per un desnivell rocós d'aproximadament tres metres, i està tancat per una muralla de pedra seca que es disposa en forma d'arc. Al seu interior, l'organització de les restes de construccions mostra una distribució espacial de certa complexitat.

Darrere de la muralla hi ha una doble línia de compartiments de planta gairebé quadrangular, amb un ús no residencial. Per la seua banda, la planta de les cases és rectangular o presenta un agrupament de vàries habitacions al voltant d'un pati, en funció del nombre de cèl·lules familiars que hi vivien. Les restes presenten en general un estat de ruïna considerable.

El procés de tornada a les altures es pot vincular amb comunitats humanes que aprofitaven majoritàriament els recursos del bosc, amb uns treballs vinculats a l'explotació de la muntanya i a activitats ramaderes. En definitiva, una economia refractària al control que pogués exercir la nova administració i la seua fiscalitat.

No debades, a la comarca es pot detectar també algun altre fenomen que és un clar indicador del ritme i la progressió de la conquesta islàmica en els seus inicis. Per a identificar-lo cal fer servir l'anàlisi toponímica, és a dir, l'estudi d'algun topònim actual que deriva d'un terme àrab i que ha deixat la seua empremta particular sobre el territori. En referim ara al terme *qal'a*, que en la nostra llengua ha derivat en el vocable «alcalà», i que fa referència a una fortificació inaccessible. El nom de la nostra comarca, L'Alcalatén (*al-qala'atyn*) és un plural que significa les dues places fortes. La particularitat d'este to-

La Torre

pònim és que s'utilitzà només en els primers moments de la conquesta i mostra l'intent dels grups dirigents àrabs per controlar, amb estes fortificacions, les zones acabades de conquerir. Un control que s'exercia sobre les vies o rutes de comunicació, i sobre una població –indígena i nouvinguda– que finalment acabà enquadrada dins d'unes noves unitats territorials i administratives.

A mesura que la conquesta es va fent efectiva, els grups de població que acompanyen els exèrcits es van assentant en el territori, i ho fan enquadrant-se en unes unitats bàsiques de poblament que es denominen alqueries (de l'àrab *qarya*), i que en el seu moment feia referència a una grup de poques cases. La població d'estes alqueries acostumaven a tindre uns vincles genealògics estrets entre ells, és a dir, formaven part d'un clan familiar o d'un grup tribal, cosa que els donava una cohesió interna major.

Les alqueries estaven vinculades a uns espais agraris molt definits i, per tant, els límits dels seus territoris els feien coincidir sovint amb unitats geogràfiques coherents, com ara una vall o part d'esta. Però les veritables entitats territorials que definiren l'espai rural andalusí foren unes entitats castrals,

configurades a partir d'un seguit d'alqueries disseminades que s'agrupaven entorn d'una fortificació, més o menys gran, o d'un simple element defensiu com ara una torre.

A cada unitat territorial li corresponia una entitat social –l'aljama–, formada pel conjunt d'habitants que vivien en totes les alqueries d'aquell territori. L'aljama estava regida per les persones més notables d'entre ells, els ancians, que agrupats en un consell vetllaven pel manteniment de la *sunna* i la *xara*, és a dir, la tradició i el costum que han de regir les accions de tot musulmà.

I este és el panorama que hem de contemplar per al cas del terme de Xodos. Una vegada abandonat l'emplaçament del Marinet –i pot ser també coetani al seu funcionament–, d'altres grups de població degueren prendre posicions en el terme i ocupar altres llocs on explotar els recursos naturals. La captació d'aigua per construir alguns camps de regadiu –a esta època hi havia més aviat pocs i concentrats en el barranc de Xodos, aprofitant probablement la font dels Posos, i pot ser també al barranc de la Font, a l'entorn de la font de baix–; la més que probable explotació dels recursos minerals –amb abundants restes d'escòries, sobretot de ferro, escampades pel terme–; l'explotació del bosc com a ecosistema amb una gran biodiversitat; o el desenvolupament de la ramaderia degueren ser les ocupacions bàsiques de la població. Si fa o no fa, una situació que no canvià gaire al llarg dels segles posteriors. Un esment particular cal fer al molí de Xodos, que en este moment degué tractar-se d'una construcció menuda i integrada en la reduïda horta que hi havia a l'esmentat barranc de Xodos. Segurament aprofitant el cabal d'aigua que Cavanilles descriu, prou segles després, com la millor font existent al terme i coneguda amb el nom de «Adsebecho». És més que probable que l'emplaçament del molí actual siga el mateix que hi havia en esta època, però allò que ha canviat és l'arquitectura del casalici moliner, una construcció netament contemporània.

Malauradament, les restes materials d'estos emplaçaments són difícils de trobar sense una prospecció acurada del terme. Les alqueries no presenten estructures arquitectòniques monumentals i, per tant, un cop abandonades i destruïdes és fàcil que acaben camuflades en el paisatge. A més, la tendència que es produí a partir de la conquesta de Jaume I de concentrar la població en el nucli urbà emmurallat afavorí la desaparició i l'oblit dels antics llocs habitats.

Xodos formava part del territori o del castell de l'Alcalatén en època islàmica. No es pot oblidar que el terme conforma la capçalera del barranc o riu de Llucena –després anomenat de l'Alcora–, un eix que recorre tota la comarca. L'Alcalatén comptà amb castells en els nuclis més consolidats –com ara l'Alcora o Llucena–, però també amb unes torres de defensa en els indrets més apartats que feien les tasques de vigilància i comunicació.

Este és el paper que cal atorgar, doncs, a l'altre element defensiu amb que compta la població actual de Xodos: la torre. Una torre de planta rectangular i varies altures, construïda amb tàpia de morter de calç directament sobre la

roca natural. La tècnica constructiva original és perfectament identificable, així com les restes d'alguna reforma molt més tardana. La construcció de la torre pot situar-se a partir del segle x dC i no necessàriament comportà el desenvolupament d'un nucli urbà en el seu entorn. No es pot descartar, però, que alguna d'aquelles alqueries inicials ocupés un lloc al capdamunt del turó i prop de la torre. En qualsevol cas, només els estudis arqueològics que es puguen fer en el futur al nucli històric de la població podran aportar més llum sobre el tema.

Per a acabar

De tot el que s'ha comentat abans sobre el llegat andalusí a Xodos, es pot concloure que este fou real i efectiu, que afectà el terme en aspectes essencials com la ocupació humana i la transformació i explotació del territori, però també és cert que, ara per ara, es fa difícil precisar el grau i la intensitat d'aquella ocupació. Cal fer estudis més acurats sobre el paisatge històric, sobre les pròpies restes arqueològiques i monumentals que encara ens queden, per tal de precisar més i conèixer millor aquest moment de la història del poble.

L'any 1292, Eximén d'Urrea, senyor d'Alcalatén, atorgà la carta de poblament per al lloc de Xodos. Un poblament que, sense cap mena de dubte, es va produir sobre un germen precedent, tot i que probablement molt poc estructurat, però als voltants de la torre quadrada que presideix el turó on s'assenta la població. Un poblament que donaria lloc, amb el pas del temps, a una trama urbana, a un recinte fortificat amb altres torres, o a la construcció de noves edificacions. Però, això, és de justícia que es tracte en una altra ocasió. Ara i ací, esperem haver donat compte del nostre objectiu inicial de parlar-los del passat islàmic de Xodos.

Referències bibliogràfiques

- BAZZANA, A.; CRESSIER, P.; GUICHARD, P. (1988): *Les châteaux ruraux d'al-Andalus*, Madrid, publicacions de la Casa de Velazquez.
- SELMA, S (1992): «El Islam», in AA.DD., *Historia de Castellón*, capítol 8, volum I, València, p. 141-160.
- SELMA, S. (2007): «Territorio y poblamiento en el Sharq al-Andalus», in AA.DD., *La Gran Historia de la Comunitat Valenciana*, volum 3 (Ocho siglos de historia medieval), Editorial Prensa Valenciana, València, p. 24-27.